

Het Nederlandse onderwijs is in beweging

Het is in beweging gebracht vanuit de basis. Denk hierbij aan de vele particuliere initiatieven die als paddestoelen uit de grond zijn geschoten, zoals Iederwijs en de Kinder-campus. Denk ook aan de stromingen die inmiddels al 'regulier' aan het worden zijn, zoals het Ontwikkelingsgericht Onderwijs en het Ervaringsgericht Onderwijs. Maar er kan ook worden gedacht aan het traditionele vernieuwingsonderwijs zoals Vrije scholen, Montessori en Dalton, dat zich blijft vernieuwen. En vergeet daarbij niet het wel klassiek genoemde onderwijs, zoals bijvoorbeeld Het Amsterdams Lyceum dat zich blijft aanpassen aan nieuwe omstandigheden.

'Eigen kritische instelling niet loslaten'

Ook 'van bovenaf' is er voor beweging gezorgd. Denk hierbij alleen maar aan de koers-trajecten van Minister Van der Hoeven.

Leidraad in Koers PO en Koers VO is de leerling die centraal wordt gesteld, de school die zelf het initiatief neemt voor vernieuwing en professionalisering van het onderwijs, het team, de organisatie.

'Het Nederlandse onderwijs is in beweging'

"Het andere onderwijs" – dat zo zeer de bij de VBS aangesloten scholen kenmerkt – met zijn kracht vanuit de oriëntatie op de eigen missie en visie, dat de eigen zelfstandigheid hoog in het vaandel houdt en dat een eigenzinnige koers blijft volgen, staat eveneens open voor de ideeën rond het nieuwe leren. Dit 'andere' onderwijs is uitvoerig beschreven in de gelijknamige VBS-publicatie uit 1999. Het is tegendraads, eigenzinnig; er is bereidheid tot het leren van anderen; een ideale voedingsbodem voor eigentijds pedagogisch onder-

nemerschap. Pedagogisch ondernemerschap is een vorm van 'wagend' presteren. En dat gebeurt volop. Wie zijn ogen de kost geeft, heeft de voorbeelden voor het oprapen.

Voortbordurend op Het andere onderwijs heeft de VBS Cedric Bousché, van Zwerfspoor, gevraagd voorbeelden in kaart te brengen. Niet door middel van een droge opsomming, maar prikkelend en uitdagend. Het onderwijs is nu in beweging en als het aan de VBS ligt, blijft het dat ook.

Ik hoop dat deze VBS-publicatie als eigentijds beeld een inspiratie kan zijn voor al die besturen, directies, leraren en ouders die het de moeite waard vinden zich in te zetten voor het nieuwe leren binnen het andere onderwijs en daarbij de eigen kritische instelling niet loslaten.

Simon Steen, algemeen directeur VBS

Onderwijs en samenleving veranderen samen

In 1999 heeft de VBS, als vereniging van 650 scholen en flankerende organisaties voor primair- en voortgezet onderwijs en onderwijs in expertisecentra, in een aantal publicaties "Het andere onderwijs" in Nederland getypeerd. Het is algemeen bekend dat veranderingsprocessen, en zeker die in het onderwijs, langzaam gaan. Is het de moeite waard om al na vijf jaar met een nieuwe publicatie te komen over veranderend onderwijs?

Het antwoord daarop is ja. Er is in de afgelopen jaren nationaal en internationaal veel gebeurd met invloed op de context van het Nederlandse onderwijs. Dat blijkt voor wie de beleidsagenda van destijds vergelijkt met de huidige beleidsdocumenten Koers VO en Koers PO en luistert naar de discussie daarover.

De invloed van de actualiteit op het Nederlandse onderwijsklimaat laat zich overigens niet eenvoudig duiden. Er zijn belangrijke politieke-, sociale- en culturele veranderingen. Er is sprake van onvoorziene economische ontwikkelingen. De onrust rond wereldgodsdiensten houdt aan en laat het Nederlandse onderwijs niet onberoerd.

Maar zijn dit alleen de wezenlijke oorzaken van veranderingen? Of verandert het onderwijs ook juist door nieuwe manieren van leren en leven als gevolg van bijvoorbeeld intensievere, uitgebreidere en snellere verbanden? Die ontwikkelingen zijn zo complex dat essentiële trends niet altijd breed worden herkend. De generaties jongeren kennen inmiddels volstrekt eigen informatiewerelden. Effecten daarvan zijn onduidelijk. Er zijn al veel voorbeelden van de impact van snelle uitwisseling van kennis, nieuws en informatie. De duurzaamheid en houdbaarheid van start- en sleutelkwalificaties zijn als gevolg van het snelle leren en de snelle ontwikkelingen onzeker. Veel meer zal gaan gelden dat wie mee wil blijven doen zal moeten bij blijven. Daarbij zal blijken dat generaties die een samenleving delen elkaar op een openhartige wijze moeten kunnen ontmoeten om van en vooral met elkaar te kunnen leren. Daarvoor is men in de eerste plaats op het onderwijs aangewezen.

Als het anders moet met dat onderwijs om gelijke tred te kunnen houden met wat zich buiten het onderwijs ontwikkelt, wie gaat dan de discussie aan met de gevestigde onderwijsorde? En laat zich niet weerhouden door hen die beweren dat ons onderwijs een te log en in zekere zin wereldvreemd proces is, dat zich daardoor onttrekt aan de logica van veranderingen en bij uitstek reactief of zelfs antiek is?

De door de VBS gehanteerde kernbegrippen als autonomie, pluriformiteit, variëteit,

heterogeniteit, profilering en pedagogisch ondernemerschap zijn actueel. De discussie over het wezen van onderwijs gaat over de mogelijkheden die het onderwijs biedt om ontwikkeling van eigenheid, menswording te faciliteren. Het is bekend dat mensen elkaar daar bij nodig hebben, leren kan niet zonder elkaar. Het kan overigens ook niet ongeorganiseerd en zonder systemen die beperkingen met zich mee brengen. Onderwijs is zowel individueel als collectief en daardoor zowel vrijheid als gebondenheid. Leren is zowel oud als nieuw. Leren is altijd veranderen.

Voor de VBS is in ieder geval vertrouwen in de mogelijkheden van de samenleving om verantwoordelijk te zijn voor het eigen onderwijs, een beginsel waardoor er geen zorg is over het toestaan van ruimte. Ook het principe van de missie van de VBS "het ondersteunen van algemeen bijzondere scholen in al hun facetten en het helpen van deze scholen zich te profileren als de school waar het

'De VBS wil "hoofd, hart en handen" hebben voor de beweging in het onderwijs'

andere onderwijs wordt gegeven" staat dus niet ter discussie. Het VBS-motto "Anders denken, anders doen, anders kwalificeren" is daarmee anno 2004 springlevend. De uiteindelijke notie dat eigenaarschap en daarmee verbonden verantwoordelijkheid voor onderwijs, midden in de samenleving hoort te liggen en daarmee nog de beste motor is van kwalitatief onderwijs, is onverminderd actueel.

Het is goed om regelmatig de stand op te maken en aandacht te vragen voor het "andere" in het onderwijs. De VBS wil "hoofd, hart en handen" hebben voor de beweging in het onderwijs en weet dat die zich op dit moment niet alleen afspeelt binnen de traditionele vernieuwingsbewegingen, de schoolmuren en de bekende onderwijssectoren en onderwijsorganisaties.

Er is overal onmiskenbaar spanning voelbaar over de urgenties binnen het onderwijs. Vanuit verschillende perspectieven worden veranderingen geëntameerd. De gevestigde onderwijsorganisaties zoeken daarbij naar nieuwe coalities en organisatievormen. Want van de mogelijkheden om via generaties jonge mensen invloed uit te oefenen op wat kenmerkend wordt voor de samenleving in nabije en verre toekomst, is iedereen zich bewust. De beweegredenen om daarbij posities te claimen of te verdedigen zijn echter zeer verschillend. Heldere verbintenissen op basis van uitgekristalliseerde visies zijn niet altijd zondermeer te maken. Bezig zijn met

'Anders denken, anders doen, anders kwalificeren'

visie is van nature een dynamisch proces waardoor verbintenissen ook steeds op nieuw ter discussie staan. Dit vraagt om een diepgaand gesprek over het doel en de organisatie van het Nederlandse onderwijs op alle niveaus, om een platform met een duidelijke agenda, een openhartig, constructief en toekomstgericht gespreksklimaat. De integere deelnemers dienen zich bewust te zijn van het universele, enorme belang van goed onderwijs. Zij realiseren zich dat het nodig is tijd te reserveren voor diepgaande gesprekken over vooral het waarom, wat en hoe van het onderwijs. Het respecteren van gelijkwaardigheid van levensbeschouwingen en het bieden van ruimte aan initiatieven die recht doen aan het onderwijsbelang van mensen, is daarbij fundamenteel. Het versterken en borgen van een gewenste bewegingsrichting is daarbij het doel dat de VBS graag deelt met leden en partners.

Ofschoon het motto "Anders denken, anders doen, anders kwalificeren" nog steeds actueel is voor het "Het andere onderwijs", is bij deze publicatie gekozen voor de titel "Het nieuwe leren binnen het andere onderwijs".

Vervolg op volgende pagina

Colofon

Redactieadres
VBS
Bezuidenhoutseweg 251-253
2594 AM s-Gravenhage
Tel. 070 - 3315252
Fax. 070 - 3814281
E-mail: vbs@vbs.nl
VBS-site: www.vbs.nl

Redactie
drs. J.A. Verboon
drs. W.P. Warnders (eindredactie)

Vormgeving
Kuiper+Company, Utrecht

Druk
Den Haag Offset

Samenstelling en fotografie
C. Bousché

In het onderwijs is "Het nieuwe leren" op dit moment in als label voor allerlei innovaties waarmee initiatiefnemers beogen een doorbraak op het gebied van onderwijs te profileren. Wie alle innovaties op een rijtje zet, kan tot geen andere conclusie komen dan dat er een enorme spreiding is in aard en inhoud van vernieuwingen. Maar zelden kan echt gesproken worden van nieuwe manieren van leren. Veel vaker veranderen inhouden, contexten, onderwijsomstandigheden, maar blijkt het leren op een al bekende manier te gebeuren en blijkt er verwantschap met onderwijsconcepten die al eerder werden gebruikt of in specifieke pedagogische richting al heel lang de toon aangeven. Soms betekent "Het nieuwe leren" bewustwording van het feit dat "Het oude leren" nog niet zo slecht was. Het golft in de onderwijszee vaak op en neer tussen uitersten.

2

Het leren van mensen staat centraal. Immers als iets bij de denkers over onderwijs in Nederland is doorgedrongen, dan is het wel dat onderwijs draait om het leren leren van mensen. Het leren dat overal en altijd kan plaats vinden en dus ook plaats vindt. De exclusieve en geannexeerde verbintenis school, onderwijs en leren maakt plaats voor allerlei nieuwe arrangementen. De getrok-

ken grenzen binnen leven, leren en werken worden steeds meer overschreden. Met alle gevolgen van dien voor de klassieke kenmerken van het onderwijs. De uiteenlopende leeromgevingen van (jonge) mensen worden niet langer alleen maar geaccepteerd als vaststaande en gescheiden werelden. Er is binnen het onderwijs een uitgebreide zoektocht gaande naar mogelijkhe-

den om de verschillende contexten waarbinnen mensen functioneren, zinvol met elkaar te verbinden. Ook de van oudsher gedefinieerde formele leermomenten staan onder druk, leren is niet alleen van overal. Leren is ook, zeker niet in de laatste plaats door de exploderende mogelijkheden van kennisvermeerderende informatie-uitwisseling, van altijd.

Leren laat zich steeds minder persen in lessen, schooldagen, leerjaren en onderwijsjijd. Daarmee is het leren ook steeds minder geïsoleerd het domein waar alleen de zeggenschap van het onderwijs overheerst. Een aantal onderwijselites verkondigt dat het gevestigde onderwijs op het randje staat van een nieuw tijdperk waarbij, voor wie de sprong durft te wagen, kansen in het verschiet liggen. Even zo vaak maken discussies in de media duidelijk dat er ook

grote vasthoudendheid is met betrekking tot de bestaande kenmerkende organisatie van het onderwijs. Sceptici hebben het in dit verband vooral, soms moedeloos, over het voortdurende proces van vervangen in het onderwijs. Een komen en gaan van beleid met het karakter van oude wijn in nieuwe zakken, waardoor innovaties verstikken of verzanden.

Het is dan dus zeker de moeite waard om al na vijf jaar met een nieuwe publicatie te komen over veranderend onderwijs! Niet alleen om de discussie levend te houden. Maar ook om zicht te geven op de ontwikkelingen die gaande zijn. Het is en blijft nodig om het bewustzijn te stimuleren. Dat nodigt uit om het Nederlandse onderwijs uitdagend, inspirerend, eigentijds en kwalitatief en, wat de VBS betreft, ook karaktervol en constructief-kritisch te houden.

Leren is van overal omdat informatie en communicatie van overal is. Peter Nilson in "Terug naar de aarde": Het onmogelijke is werkelijkheid aan het worden. Alles wat mensen in alle tijden hebben geschreven zou ik als een zandkorrel tussen mijn vingers kunnen vasthouden. De schappen in een grote bibliotheek als de Carolina Rediviva in het Zweedse Uppsala zouden alle informatie kunnen bevatten die sinds het ontstaan van de wereld in het universum aanwezig is – als er niet veel meer bewoonde planeten zijn dan wij denken.

Wat waarom leren?

Vraag het maar aan de leerlingen. Waarom ga je naar school? Het antwoord ligt zo automatisch voor de hand dat nauwelijks geluisterd wordt naar het antwoord. Leerlingen gaan naar school om te leren, dat zeggen ze ook zelf. Naar de kleuterschool om te leren maar als kinderen daar zitten willen ze door naar groep 3 om te leren en dan ben je pas tevreden als je in groep 8 zit. En in groep 8 willen kinderen door naar het voortgezet onderwijs. En ook daar is het voor de hand liggende antwoord op de vraag waarom je naar school gaat: Om te leren. Doorvragen levert als antwoord vaak op dat dat leren nodig is om een diploma te halen en dat helpt weer bij het vinden van werk.

'Jonge mensen vinden leren leuk, vinden leren belangrijk en zijn zich bewust van hun kennen en kunnen in hun wereld'

Jonge mensen vinden leren leuk, vinden leren belangrijk en zijn zich bewust van hun kennen en kunnen in hun wereld. Daarin zijn jonge mensen van nu niet uniek, leren is altijd belangrijk gevonden door jong en oud en iedereen is er van overtuigd dat je niet niet kunt leren. Daarmee lijkt de weg geëffend voor een gezamenlijk optrekken van leerlingen, onderwijsgevevenden, ouders en zelfs arbeidsmarkt als het gaat om de inrichting van leerprocessen.

In de praktijk ervaart iedereen echter de spanningsvelden omdat de samenleving complex in elkaar zit en zich ook voortdurend ontwikkelt. Er zijn voldoende indicatoren

(verzuim, uitval, gebrek aan motivatie, laag rendement, conflicten en incidenten) die duidelijk maken dat zich problemen voordoen. Die indicatoren gelden niet alleen voor leerlingen. Ook de werkers in het onderwijs signaleren zaken als burn-out en tekort aan personeel en veel mensen in het onderwijs kampen met gevoelens van overbelasting en onzekerheid. In het onderwijs leidt het tot discussies, voortdurende beleidswijzigingen en organisatorische veranderingen. Lang niet altijd wordt de noodzaak van beleidswijzigingen en die organisatorische veranderingen aangevoeld en herkend. Vaak wordt de koers niet ervaren als de goede richting voor de lange termijn.

Iedereen is het er wel over eens dat leerlingen en ook hun ouders en onderwijsgevevenden terecht de vraag naar het "wat" en "waarom" van het leren bovenaan zetten. Maar dat wil niet zeggen dat er snel overeenstemming is. In ons land is het traditie dat namens de samenleving de overheid, het ministerie van OCW dus, kaders geeft voor de inhoud van het onderwijs en daarmee ook vast stelt hoeveel ruimte onderwijs krijgt om zelf keuzes te maken. In de praktijk betekent dat al direct een doorlopende discussie omdat de meningen over die inhoud van het onderwijs, het "wat moet je leren" vaak stevig uiteenlopen.

Toch is iedere school in ieder geval zeer bekend met het bestaan van kerndoelen, tussendoelen, domeinen, eindtermen, een jargon dat gebruikt wordt om de onderwijsinhoud te specificeren. Deze specificaties van overheidswege van het "wat" van het onderwijs vormen in de praktijk wettelijk verplicht het fundament van het onderwijs.

In Nederland is bureau WESP een organisatie die zich bewust is van het feit dat kinderen heel goed zelf mee kunnen denken over hun eigen leren. Voor deze organisatie is het uitgangspunt dat vraaggericht onderwijs mogelijk is omdat alle kinderen leervragen hebben. Het is de kunst om die leervragen te horen en te zien. Als kinderen geen leervragen hebben die voor volwassenen herkenbaar zijn, moet worden achterhaald hoe dat komt en wat een kind nodig heeft om (weer) tot leren te komen. Vervolgens is het van belang om de omgeving van het kind zo in te richten, dat die aansluit bij de vragen en kwaliteiten van het kind.

WESP komt op basis van onderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs tot een overzicht van leerling kwaliteitscriteria en heeft die opgenomen in een verbeter-meter' Leerlingen vinden het belangrijkste:

- We worden goed voorbereid op een vervolgopleiding of een beroep;
- De lessen zijn interessant en we leren er veel van;
- Er zijn veel feesten en leuke activiteiten;
- We kunnen meebeslissen over alles wat we belangrijk vinden;
- Conflicten worden goed opgelost;
- De leerkrachten luisteren naar ons en nemen ons serieus;
- We worden bij problemen snel geholpen;
- We voelen ons rustig op school;
- De school is goed ingericht en onderhouden;
- We worden rechtvaardig behandeld.

In het boek Vraag het aan de leerlingen' worden die interessante lessen en die goede voorbereiding verder gedefinieerd:

Leerlingen zijn betrokken bij onderwijs als:

- er inzicht bestaat in het aanbod, bijvoorbeeld:

- wat is het nut van vakken
  - wat heb je eraan voor later
  - wat is nodig voor een vervolgopleiding
- je genoeg leert om te bereiken wat je wil bereiken
- je leert hoe je moet leren

Lesmethodes volgen deze specificaties, de specificaties vormen de maatstaf voor beoordelingen en vergelijkingen. De inspectie houdt namens die overheid nadrukkelijk toezicht op in hoeverre het onderwijs zich houdt aan die specificaties. Achterliggende gedachte

is natuurlijk dat met het "beheersen" van deze minimale "leerstof" jonge mensen succesvol kunnen beginnen aan hun "naschoolse" levensweg. Het overheidsstreven is er op gericht de formele en voor een groot deel ook verplichte onderwijsweg af te

sluiten met een startkwalificatie. Een paspoort voor arbeidsmarkt of vervolgstudie op één van de door de overheid bepaalde standaardniveaus. In de praktijk komt dat in de meeste gevallen neer op een diploma of certificaten en vindt een soort ordening en classificatie plaats die breed herkenbaar is en ook waarborgen veronderstelt te geven voor die samenleving. Het op deze manier organiseren van onderwijs kent een lange historie en een brede verspreiding. Ouders, onderwijsgeevenden herkennen deze vorm van organisatie, ze hebben er zelf in hun jeugd op dezelfde manier mee te maken gehad. Het op deze manier met onderwijsinhoud bezig zijn is zo klassiek dat ook leerlingen het ervaren als een noodzakelijk automatisme.

Geïndividualiseerd onderwijs

De bij de IVO Vereniging aangesloten scholen werken op basis van 4 fundamentele kenmerken:

- Het proevensysteem:

De leerstof is per vak afgebakend in leerstofeenheden die zijn gerelateerd aan wettelijk voorgeschreven inhoud. Een vastgesteld aantal proeven afgerond met een eindproef leidt tot een IVO-diploma.

- Het flexibele traject

De school speelt in op het individuele ontwikkelingsproces van leerlingen door te werken met keuzemomenten, leerlingen kiezen zelf voor vak, onderwerp, verdieping of vooruit werken. Dat betekent differentiatie naar tempo, inhoud, capaciteit en belangstelling maar ook naar persoonlijkheid.

- Het eindgesprek

Na formele afrondingen (vak, pakket of schoolloopbaan) vindt een reflectief gesprek plaats op basis van een eind-examendossier. Bij dit gesprek kunnen bv. mentor, gecommiteerde maar ook mede-leerlingen aanwezig zijn.

- Zorg- en begeleidingsstructuur

De school stelt de leerling centraal en steeft naar zorg op maat.

Meer informatie over de IVO-vereniging en m.n. het KAD-project betreffende een flexibele afsluiting is te vinden op: www.ivovereniging.nl

Begin dit jaar stelde prof. Letschert, deskundig op het gebied van leerplanontwikkeling, de mogelijke gradaties van een nationaal curriculum aan de orde. De uitersten zijn voor hem het volledig persoonlijk curriculum waardoor iedereen in feite het zijne of hare leert tot het volledig nationale curriculum waarbij de overheid de inhoud van het onderwijs dicteert. De spanning in het Nederlandse onderwijs is uiteraard in hoeverre onderwijs naar één van die uitersten kan en mag opschuiven en wie dat bepaalt. Bij het opschuiven naar een curriculum dat door de overheid wordt bepaald is de crux dan uiteraard namens wie in de samenleving de overheid het curriculum definieert. De politiek speelt daar een rol bij al valt het niet mee om de koers van onderwijs, vaak vergeleken met de koers van een mammoettanker, te wijzigen. Kanttekeningen op een rijtje ter illustratie bij de worsteling tussen de twee uitersten die Letschert aangeeft en die illustratief zijn voor de voortdurende worsteling over de inhoud van ons onderwijs:

- Is het niet zo dat de bij de VBS aangesloten Werkplaats in Bilthoven ontstond dankzij de inzet en inspiratie van Kees Boeke, iemand die bij onderwijs en leren wenste te vertrekken vanuit de leerbehoeften van de jonge mens. Iemand die "zijn" onderwijs aanvankelijk zelfs niet wenste te laten bekostigen door de overheid? Het gaf hem en het onderwijs de kans de vraag naar het "wat" en "waarom" van het leren zelf met zijn werkers en medewerkers centraal te stellen. Dat hij mede gedreven werd door eigen opvattingen over dat "wat" en "waarom" moge duidelijk zijn. Voor Boeke was een vredige, rechtvaardige en evenwichtige samenleving een belangrijk deel van zijn perspectief.
- Een aantal van de bij de VBS aangesloten traditionele vernieuwingscholen, behorende bij traditionele vernieuwingsbewegingen, hebben zich door de decennia heen op hun manier bezig gehouden met de vraag naar het "wat" en "waarom" van onderwijs. Daarbij beraadden zij zich voortdurend op de wijze waarop zij om moesten gaan met de van overheidswege opgelegde onderwijsinhoud en het mechanisme om daar controle op te houden en rendementen te toetsen. Vrije scholen, Montessorischolen, Jenaplan-scholen enz. hebben

inmiddels een lange weg achter de rug als het gaat om de strijd om maximale ruimte te krijgen voor hun eigen aanpak met betrekking tot de inhoud van het onderwijs. Geen centrale examens, wel individuele afsluitingen, een eigen ritme van invulling en behandeling van leerstof waarbij synchroniteit met de natuurlijke ontwikkeling van de jonge mens uitgangspunt is. Vanuit heel verschillende mensbeelden en met heel verschillende perspectieven. Dat wel.

- De laatste jaren beperkt dit zoeken zich niet meer tot de traditionele vernieuwingsbewegingen. Terwijl die doorgaan met het vinden van antwoorden op de onderwijsvragen van deze tijd zoeken steeds meer scholen de grenzen op. De invloed van mensen en organisaties die benadrukken dat het van belang is om de talenten van de jonge mens centraal te stellen groeit. Ervaringsgericht onderwijs, ontwikkelingsgericht onderwijs, vraaggestuurd onderwijs, leerwijzen, adaptief onderwijs, Natuurlijk leren, het nieuwe leren, een container vol etiketten. Deze onderwijsstromingen in primair onderwijs, voortgezet onderwijs en onderwijs in expertisecentra verschillen onderling veel maar hebben ook overeenkomsten als het gaat om het centraal stellen van de leerling en de eigen ontwikkeling.
- De discussie over het "wat" en "waarom" van het leren gaat ook over de mate waarin het accent moet staan op kennis of kunde, op start-, sleutel- of kernkwalificaties waarbij de gesprekken zich niet beperken tot tussen scholen, richtingen of stromingen. De vraag speelt ook binnen teams van scholen en schoolsoorten. Wel of geen vakken, vakdocenten, kernteams, leergebieden, profielen? Welk basisschoolteam kent niet het touwtrekken over het gedachtegoed van het voormalige kleuteronderwijs? De heftigheid van het debat is verklaarbaar omdat het effect van een ander antwoord op de vraag groot is. Voor de taken en rollen van onderwijsgeevenden en voor de organisatie van het onderwijs. Een nieuw antwoord op de vraag naar het "wat" en "waarom" zet de onderwijswereld op zijn kop en daarvan zijn alle partijen zich maar al te bewust.

Nog steeds hebben we het over de vraag van het "wat" en "waarom", een vraag die niet

verward moet worden met vragen over het "hoe", "waar" en "wanneer".

De vraag naar het "wat" en "waarom" ligt eigenlijk ook onder wat oudere maar ook zeker jonge discussies over middenschool en basisvorming, techniek en beta, studiehuis, Tweede Fase en onderwijs als instrument om Nederland topper te maken in een geglobaliseerde wereld van kenniseconomie. Zo heeft de Nederlandse overheid in Europees verband de afspraken gemaakt in Lissabon en vervolgens nationaal gekozen voor dit hoge ambitieniveau.

Het "wat" en "waarom" van het onderwijs is ook voertuig voor organisaties en systemen die zich sterk maken voor een leefwijze, denominatie, economisch denken, emancipatie, het bereiken van de nieuwe samenleving. Het belang van onderwijs wordt op deze niveaus niet onderschat. Niemand zegt meer dat wie de jeugd heeft de toekomst heeft maar het is wel zo natuurlijk.

Fernando Savater zegt het in zijn "De waarde van opvoeden": Als wij de wereld zoals wij denken dat zij is, overdragen aan de nieuwe generatie, maken wij die ook tot deelnemers aan haar gedroomde of gevreesde mogelijkheden, aan alles wat nog geen werkelijkheid is geworden. Wij onderwijzen weliswaar om tegemoet te komen aan de verwachting die gebaseerd is op een sociaal en persoonlijk rolmodel, maar in dit vormingsproces scheppen wij bij de nieuwe generatie onvermijdelijk ook een ontevredenheid met het bestaande, een onwil om zich volledig te conformeren. Elders in dit boek vraagt Savater zich af over het "wat" en "waarom" van het onderwijs: "Om de heersende orde in stand te houden of om rebellen op te leiden die deze omver kunnen werpen?"

De meest prominente loot van dit moment aan de discussiestam gaat in feite ook over dit soort vragen. Opvoeding en de mate waarin het onderwijs zich daarmee zou moeten bezig houden. Het intensieve, brede door het huidige kabinet geëntameerde debat over de "Waardenvolle of waardenloze samenleving"⁴. Net zo goed als het lastig is om een balans te zoeken met betrekking tot het definiëren van een curriculum op inhoud, is het ook lastig om het eens te worden over waarden en normen in de samenleving en de rol van onderwijs daarbij, burgerschap als kerndoel boven alle kerndoelen!

Moet de overheid het onderwijscurriculum daarom herspecificeren en daarmee uitspraken doen over het "wat" en "waarom" van het onderwijs en nieuwe criteria ontwikkelen om het onderwijs op dit gebied te meten?

Onlangs liet minister Van der Hoeven per brief aan de Vereniging voor onderwijs en opvoeding in humanistisch perspectief al weten een stap te willen zetten door burgerschapsonderwijs in de wet te laten opnemen.

Minister: Spijker kleuters eerder bij

Binnen vijf jaar moet zeker 70 procent van de kinderen met een leerachterstand al in de kleuterklassen intensieve bijles krijgen. Leerlingen die daarna nog steeds te ver achterlopen moeten naar een speciale schakelklas waar zij met andere kinderen uit de buurt worden bijgespijkerd.

Met deze nieuwe doelstelling scherpt minister Van der Hoeven van Onderwijs haar ambities voor de bestrijding van onderwijsachterstanden aan. Tot nu toe stuurde de bewindsvrouw erop aan dat 50 procent van de kinderen vroegtijdig bijles krijgt. Omdat het geld rechtstreeks naar de scholen gaat eist de minister als tegenprestaties dat de scholen efficiënter met dit geld omgaan. Daarom mag niet meer worden geëxperimenteerd met lesmethoden. De onderwijsinspectie moet er op toezien dat alleen methoden worden gebruikt die hun effect hebben bewezen.

Volkscrant, zaterdag 23 oktober 2004

Het gedachtegoed van het kleuteronderwijs: Van adaptief onderwijs naar nationaal curriculum?

¹ Verbeter-meter. In gesprek met leerlingen in het voortgezet onderwijs om de school te verbeteren, Jorien Meerdink m.m.v. Anneke de Rijke, 2003, Van twaalf tot achttien, ISBN 9076976198.

² Vraag het aan de leerlingen, een verkennend onderzoek naar leerlingenparticipatie en de brede school in het voortgezet onderwijs, Jorien Meerdink m.m.v. Margot Hameetman, 2001, WESP, ISBN 90 6665 442 2

³ De waarde van opvoeden. Filosofie van onderwijs en ouderschap Bijleveld2001, ISBN 90.6131.668.5

⁴ Waardenvolle of waardenloze samenleving, over waarden, normen en gedrag in samenleving, opvoeding en onderwijs, onder redactie van René Diekstra, Max van den Berg en Jakop Rigtger, 2004, Haagse Hogeschool en Karakter, ISBN 90 6112 842 0.

Carolien Gravesteyn en René Dijkstra in "Waardvolle of waardenloze samenleving":

Hoewel de basis voor de morele opvoeding thuis wordt gelegd, wordt deze opvoeding pas echt getoetst als kinderen omgaan met leeftijdsgenoten: het zijn met name de interacties met andere kinderen die de morele ontwikkeling van kinderen beïnvloeden. Tijdens het spelen, als kinderen conflicten met elkaar hebben of met elkaar samenwerken.

De basisschool is daarom een van de plaatsen bij uitstek om het moreel besef, de waarden en de vaardigheden van kinderen verder te ontwikkelen. Hoe zou er op school en in de klas een bijdrage geleverd kunnen worden aan het (verder) bevorderen van de morele ontwikkeling van kinderen?

Een recente opvatting over de manier waarop ontwikkeling het beste gestimuleerd kan worden, is dat leerkrachten en kinderen gezamenlijk kennis en betekenissen construeren (co-constructie) in plaats van dat op een frontale manier lesgegeven wordt waarbij vooral de leerkracht inhoud en proces bepaald.

Scholen realiseren zich steeds meer dat ze aan moeten sluiten bij de belevingen, ontwikkelingen en het tempo van kinderen. Dit vanuit het perspectief dat kinderen een groot zelfsturend vermogen hebben. Voordat kinderen op school komen, hebben ze over het algemeen al een meer of minder pakket aan sociale, emotionele, cognitieve en taalvaardigheden in huis. Deze zijn thuis, op de peuterspeelzaal of het kinderdagverblijf opgedaan, en voor een belangrijk deel gedreven door hun eigen leergierigheid.

Uit: Lesgeven Anders Organiseren in de praktijk: het primaire proces

Een andere organisatie in de klas (het primaire proces). Denk hier aan taakspecialisatie en functiedifferentiatie in de klas, bijvoorbeeld door:

- te werken in docentenduo's of -tandems
  - assistentie en ondersteuning in de klas
  - rolspecialisatie toe te passen bij instructie, begeleiding en zelfstandig leren
  - specialisaties te ontwikkelen in vormen van binnen- en buitenschools leren
  - vormen van junior-, medior- en senior-docentschap te introduceren
- <http://lesgevenandersorganiseren.kennisnet.nl/default.htm>

Hoe, waar en wanneer leren?

Onderwijs is ondenkbaar zonder de hoofdrolspelers leerlingen en onderwijsgeevenden. Zij staan centraal in primaire processen die gefaciliteerd worden om een zo hoog mogelijk rendement te halen. De vraag hoe leerprocessen zo optimaal mogelijk kunnen verlopen, houdt velen bezig. Beelden van bijvoorbeeld de effectieve school en de lerende organisatie staan model. Onmiskenbaar gaat het daarbij in de eerste plaats om de verhouding tussen taken en rollen van onderwijsgevende en leerlingen. Het onderwijs is er voor de leerling. De intelligenties, talenten, capaciteiten, ontwikkeling van de individuele leerling zijn uitgangspunt.

Onderwijs is in toenemende mate adaptief, vraaggestuurd en op maat waarbij de rol van de onderwijsgevende verandert van kennisoverdrager naar leerprocesbegeleider. Ook de onderwijsgevende als individualist binnen een gesloten klas voor een collectief van leerlingen maakt in toenemende mate plaats voor de onderwijsgevende als (kern)teamspeeler, waarbij het de uitdaging wordt om een team samen te stellen dat kan inspelen op de totale groep leerlingen. In de praktijk betekent dit een nieuw scala aan taken, rollen en functies binnen het onderwijs, waarbij andere competenties worden gevraagd.

Uiteraard zijn er naar aard en omvang verschillen te zien tussen de verschillende onderwijssoorten en het primair en voortgezet onderwijs. De meeste beweging is zichtbaar in het VMBO waar vooruitstrevende concepten tot fundamenteel nieuwe leersituaties leiden. Onderwijs wordt herontworpen. Het studiehuis en de Tweede Fase leidden tot nieuwe inrichtingen van de bovenbouw van HAVO en VWO. In het basisonderwijs overheerst de klassikale indeling waarbij wel in toenemende mate sprake is van klassenasistentie en meer "gezichten" voor de klas. WSNS en rugzakfinanciering bleven niet zonder effect op de leerlingpopulatie van het basisonderwijs. De heterogeniteit van de groepen is toegenomen en het denken over onderwijs in termen van adaptief, ontwikkelingsgericht etc. is ingeburgerd.

In het boek "Leren en veranderen bij volwassenen" van Sanneke Bolhuis⁵ staat een schema dat hierbij is opgenomen. Het typeert leren in de dimensies van minder tot meer opzettelijk en binnen en buiten educatief verband. Dit schema is ongetwijfeld zeer herkenbaar voor wie in het onderwijs werkt en sluit ook aan bij wat jongeren zelf zeggen over hun leren. Leren gebeurt op school en thuis, door een vakantie- of weekendbaantje, tijdens het uitgaan en door bijvoorbeeld het gebruiken van openbaar vervoer. Internet schept nieuwe dimensies en jonge mensen kunnen in toenemende mate doen aan informatienavigatie, keuzes maken uit een omsingeling van beeld, tekst en geluid. Het aanbod aan informatie is non-stop. De computer en het mobieltje verbinden jonge mensen als het moet continue en al op kleuterleeftijd worden de geheimen van toetsenbord en bedieningspaneel ontsloten. Dan dringt, met het schema van Sanneke Bolhuis in de hand, de vraag naar de ontwikkeling van de positie van het onderwijs zich wel op. Hoeveel tijd en ruimte is er nog voor formeel en bedoeld leren in het leven van mensen in de school-

Leren	opzettelijk, bewust	onopzettelijk, impliciet
binnen Educatieve Instellingen	1 bedoeld leren is onder meer formeel leerplan	2 leren ten gevolgen van "verborgen leerplan"
buiten Educatieve Instellingen	4 leren uit eigen beweging	3 primaire socialisatie alledaags leren
	5 transformatief leren	
	6 leren in de botsing van culturen; noodgedwongen leren	

leeftijd, hoe verdraagt school zich met al die andere omgevingen en hoe effectief is school georganiseerd? De school moet opboksen tegen zeer aantrekkelijke "buitenscholen" en jonge mensen voelen wonderwel aan waar hun belangen liggen.

In "De entourage van het leren" van het APS met als ondertitel: krachtige, educatieve leef- en leeromgevingen in de 21e eeuw zijn onder andere de volgende stelregels opgenomen voor het primair onderwijs als het gaat om een educatieve leefomgeving:

- De leefomgeving erkent op actieve wijze de psychologische basisbehoeften van elke leerling: de behoefte aan relatie, aan competentie en aan autonomie;
- De leefomgeving erkent op actieve wijze de behoefte van elke leerling om zijn ontwikkeling zelf te realiseren;
- De leefomgeving behartigt de basiscondities om tot ontwikkeling en leren te komen: vertrouwen in zichzelf en de ander, veiligheid en betrokkenheid en welbevinden.
- De leefomgeving erkent actief individuele verschillen tussen leerlingen, dit wil zeggen de individueel verschillende en authentieke wijzen waarop zij zich ontwikkelen en leren en zich verhouden met hun omgeving. In dit verband wordt het begrip diversiteit als kenmerk van menselijke ontwikkeling en gedrag gebruikt.
- De leefomgeving is gericht op ontwikkeling van zelfregulering ten aanzien van de motivatie van leerlingen, hun manier van werken, hun resultaten en de manier waarop zij hun onderwijs benutten.
- De leefomgeving wordt gekenmerkt door uitdagende ondersteuning waarin sprake is van wederkerigheid, betrokkenheid, zinvolheid en brede ontwikkeling binnen na te streven en als zodanig ervaren waarden en normen voor leraren en leerlingen tezamen.
- De leefomgeving is fysiek en emotioneel veilig.

Onderwijsinstellingen realiseerden zich altijd al dat ze niet monopolistisch waren als het gaat om leren. Toch was er wel de neiging om sterk de greep te houden op wat er binnen de scholen gebeurde en minder verbintenis te houden met de omringende samenleving. Het klassieke onderwijs met traditionele kaders en vaste opvattingen over de door te geven cultuur. Het traditionele patroon van gesloten binnenschoolse schooljaren met door de school te organiseren uitstapjes naar de buitenschoolse wereld, raakt doorbroken. De sportdag, het schoolreisje, het schoolkamp, de internationale uitwisselingen, de stedentrip, de traditionele vieringen van feestdagen en de schoolfeesten waren van oudsher de georganiseerde "uitbraken" naar de buitenwereld of het tijdelijk op zijn kop zetten van de binnenwereld van de school. Dat is in toenemende mate onvoldoende antwoord op het appèl om samenleving en onderwijs te verbinden. Talloze scholen verkennen de mogelijkheden van nieuwe concepten met aangepaste schooltijden, buitenschoolse leer/werk- en stagearrangementen en doorbreking van de klassenmuur.

De vernieuwing op Het Stedelijk Lyceum in Enschede is gestart met het formuleren van 8 uitgangspunten:

1. Personeel centraal als motor van de verandering;
2. (T)huiswerkvrij onderwijs/verlengde schooldag;
3. Teamteaching;
4. Leergebieden;
5. Een 38-urige plaatsgebonden werkweek voor medewerkers;
6. Doorstroming horizontaal en verticaal;
7. Het derde leerjaar wordt tweede fase;
8. Werkplekleren op het Schuttersveld en de Wissel.

5. "Leren en veranderen bij volwassenen", Sanneke Bolhuis, Bussum 2001, Uitgeverij Coutinho, ISBN 90 6283 177 X

Op zekere dag gaf de jongen de boeken terug aan de Engelsman. "En, heb je veel geleerd?" vroeg de ander vol verwachting. Hij moest met iemand praten om zijn angst voor de oorlog te vergeten. "Ik heb geleerd dat de wereld een ziel heeft, en dat wie die ziel begrijpt, de taal der dingen zal verstaan. Ik heb geleerd dat veel alchemisten hun eigen legende hebben geleefd en ten slotte de ziel van de wereld, de steen der wijzen en het levenselixer hebben ontdekt. Maar vooral heb ik geleerd dat al die dingen zo eenvoudig zijn, dat ze op een smaragd geschreven kunnen worden." De Engelsman was teleurgesteld. De jaren studie, de magische symbolen, de moeilijke woorden, de laboratoriumapparaten, niets van dat alles had indruk gemaakt op de jongen. Hij zal wel te eenvoudig van geest zijn om dit te kunnen begrijpen, dacht hij. Hij pakte zijn boeken en stopte ze in de tassen die aan de kameel hingen. "Keer maar terug naar je karavaan," zei hij. "Daar heb ik ook niets van geleerd." De jongen observeerde opnieuw de stilte van de woestijn en het door de dieren opgeworpen zand. Iedereen heeft zijn eigen manier om te leren, herhaalde hij bij zichzelf. Zijn manier is de mijne niet en mijn manier is de zijne niet. Maar allebei zijn we op zoek naar onze eigen legende, en daarom respecteer ik hem.

De alchemist van Paulo Coelho ISBN 902950898 1/NUGI 301

De Googlificatie van het onderwijs leidt tot Googlificatie van de kennis. Wie al iets weet, kan zijn kennis met Google uitbouwen, maar wie niets weet kan slechts wat stenen op elkaar stapelen: het ziet er even aardig uit, maar het stort bij de eerste de beste windvlaag in. Googlificatie is het verschijnsel dat men zonder kennis is, maar in een paar seconde duizend snippers informatie op het scherm kan toveren om die vervolgens op een manier die goed uitkomt aan elkaar te lijmen. Het is niets weten maar alles kunnen bewijzen. Websurfen, zoeken en vinden is leuk om te doen, maar de resultaten bestaan op zijn best uit wat Huizinga de onverwerkte kennis van de halfbeschaafde noemde. Net zoals de boekdrukkunst en de openbare bibliotheek maakt internet de rol van de leraar niet overbodig. Maar juist nog belangrijker: want hoe meer informatie er is en hoe toegankelijker die informatie wordt, des te belangrijker wordt het selectieproces en de basiskennis die daarvoor nodig is.

Natuurlijk pleit niemand voor een terugkeer naar het onderwijs van vroeger. Een van de grote leraren uit het verleden, Aristoteles, leerde dat de verstandigste weg altijd een midden vormt tussen twee extremen. Goed onderwijs bestaat dan ook uit een combinatie van enerzijds grondige kennisoverdracht door een leerkracht met autoriteit op zijn vakgebied en anderzijds het activeren van de leerling, waarbij internet een rol kan spelen. Graag citeer ik een uitspraak uit de Talmoed: "Het gaat er niet om wat een leerling met de kennis doet, maar om wat de kennis met de leerling doet."

Jeroen Vanheste, Informaticus, historicus en jurist in de NRC van zaterdag 16 oktober 2004

Het andere leren

De VBS heeft van oudsher nauwe banden met de scholen, besturen en organisaties van traditionele vernieuwingsbewegingen. De VBS behartigt hun belangen op landelijk politiek en bestuurlijk niveau en is ook betrokken bij internationale verbindingen.

De VBS ondersteunt en verleent diensten zowel aan individuele scholen en besturen als aan de overkoepelende organisaties van de traditionele vernieuwingsbewegingen. Veel van deze scholen lopen vooraan als het gaat om het actualiseren van en innoveren van onderwijs. Daarbij wordt het belang van leerlingen nooit uit het oog verloren en worden

'De VBS ondersteunt en verleent diensten'

vernieuwingen getoetst op het effect dat ze uiteindelijk zullen hebben op het leren van de leerlingen. En op de organisatie van het onderwijs dat de leerlingen faciliteert bij hun leerproces. Dat betekent dat deze vernieuwingsbewegingen er ook toe kunnen besluiten juist niet mee te gaan met veranderingen waarvan zij menen dat die niet in het belang zijn van het onderwijs en juist daarom vasthouden aan oorspronkelijke principes of zich verzetten tegen overheidsreglementering die geen recht doet aan het belang van het onderwijs.

Door de toenemende versnelling van ontwikkeling van de samenleving met effecten als globalisering en informatisering, wordt het steeds moeilijker om overzicht te houden over nieuwe inzichten en verbeteringen van het onderwijs. Het is lastig om effecten van ver-

anderingen te doorgronden, keuzes te maken uit het onderwijsmenu "Waan van de dag".

De traditionele vernieuwingsbewegingen hebben steeds minder het alleenrecht op vernieuwingen, maar zijn wel verbonden met vaak fundamentele denkprocessen over het "wat" en "waarom" van het onderwijs. De traditionele vernieuwingsbewegingen staan daarmee ook zeker niet stil en laten zich inspireren door deze tijd, maar zijn daar wel bewust mee bezig om bij wijze van spreke het kaf van het koren te scheiden, nieuwe opvattingen te toetsen aan wat zich in het verleden al bewezen heeft goed te zijn. Het is uiteraard onmogelijk om in deze publicatie recht te doen aan alle initiatieven bij traditionele vernieuwingsbewegingen en nieuwe stromingen in het onderwijs. De korte stukjes die zijn opgenomen in deze publicatie zijn bedoeld als een vogelvlucht over het Nederlandse onderwijs. Er is bewust gekozen voor het opnemen van deze informatie over organisaties en initiatieven. Daarmee is het weer niet de bedoeling om zonder meer een belang of prioriteit aan te geven. De historie en schaligheid van initiatieven en organisaties is heel verschillend, soms zijn meningen erover zeer verdeeld en deze publicatie beoogt niet meer dan het geven van een beeld. Internet stelt in staat tot doorzoeken. Ook voor deze publicatie is internet als bron gebruikt.

Traditionele vernieuwingsbewegingen

Netwerk SOVO

Netwerk SOVO is een samenwerkingsverband van acht organisaties op het gebied van vernieuwingsonderwijs. Dat zijn de Vereniging van vrijescholen, de Freinetbeweging, De Nederlandse Daltonvereniging, de Nederlandse Jenaplanvereniging, de Nederlandse Montessorivereniging, de IVO-vereniging, De Vereniging voor Funderend Onderwijs en de stichting van de WVO tot Bevordering van Vernieuwing en Opvoeding, Onderwijs en Maatschappij (WVO). Dit Netwerk SOVO streeft de volgende doelen na:

- de functie te vervullen van een ontmoetingsplatform voor onderwijsvernieuwing, waarbij het zich laat leiden door een visie op onderwijs en opvoeding die onder meer gekenmerkt wordt door brede vorming, individuele ontplooiing, leren van het dragen van verantwoordelijkheid, acceptatie van de ander;
- het ondersteunen van samenwerkingsprojecten tussen aan het Netwerk SOVO deelnemende organisaties als een of meer van de organisaties daartoe het initiatief nemen;
- het stimuleren en ondersteunen van en het denken over onderwijs met een tweeledig doel: de leden dan wel begunstigers van aan het Netwerk SOVO deelnemende organisaties voeden met nieuwe ideeën;
- het vestigen van de aandacht van de samenleving, in het bijzonder het Nederlandse onderwijs, op het gedachtegoed van de onderwijsvernieuwingbewegingen.

De acht deelnemers in het Netwerk SOVO zijn zeer verschillend in omvang, in structuur en in het aantal scholen/leden, maar de overeenkomsten tussen de organisaties zijn zo groot dat een breed platform van deze acht vernieuwingsbewegingen zinvol is. In hun

pedagogische visie staat de ontwikkeling van kinderen tot verantwoordelijke, zelfstandige volwassenen centraal. Deze pedagogische visie wordt vormgegeven in een didactische praktijk, in scholen en instellingen, die elk op hun eigen wijze werken aan de realisering van dit onderwijs, waarin de individuele leerling met zijn of haar eigen kwaliteiten en mogelijkheden richtinggevend is. De in Netwerk SOVO samenwerkende bewegingen verenigen in totaal zo'n 700 scholen voor basis en voortgezet onderwijs. Over een aantal aangesloten organisaties staat in deze publicatie wat meer informatie en wordt verwezen naar de websites.

Meer informatie over SOVO is op de website te vinden: www.vernieuwingsonderwijs.nl

"De intelligentie van mensen bevindt zich tussen 16 en 20 jaar op het hoogtepunt. Dat is lastig en eng voor docenten maar het is ook een gegeven. Docenten zijn er om door middel van het stellen van de juiste vragen de leerlingen te prikkelen hun hersens op "aan" te zetten. Leerlingen weten zelf wat goed voor ze is en zijn een bron van informatie over verbetering van onderwijsprocessen. Docenten hebben kennis en ervaring om leerlingen te geven wat ze nodig hebben om door te kunnen," aldus dr. Martine Delfos op een studiedag over de rol van de docent en de mentor op Het Rhedens.

De Vereniging voor Funderend onderwijs in Schoolgemeenschappen

6

De Vereniging voor Funderend onderwijs in Schoolgemeenschappen wil het funderend onderwijs ontwikkelen tot een ononderbroken leerweg voor kinderen van de voorschoolse periode tot en met de eerste fase van het Voortgezet Onderwijs en integrale invoering ervan bevorderen. Voor funderend onderwijs gelden daarvoor de volgende vier karakteristieken.

- De brede ontwikkeling van kinderen is een van de belangrijkste kenmerken van funderend onderwijs.
- Leren dient plaats te vinden in een voor kinderen en docenten rijke leeromgeving: uitdagend, oog voor mogelijkheden en competenties van leerlingen, veiligheid en sociale interactie.
- De periode van de basisschool en de basisvorming is bedoeld om kinderen de gelegenheid te geven zich te oriënteren op hun kwaliteiten, interesses en mogelijke toekomstperspectieven.
- De school voor funderend onderwijs heeft als taak kinderen in cognitief, sociaal en emotioneel opzicht toe te rusten voor verdere opleiding, scholing en een leven lang leren en voor adequaat functioneren in de samenleving.

De 9 kenmerken van funderend onderwijs zijn daarvoor:

- Kind- en ontwikkelingsgericht
- Brede vorming
- De mogelijkheden van kinderen ontwikkelen, non-selectief
- Doorgaande leerlijnen van de voorschoolse periode tot en met de basisvorming
- Zelfstandig en zelfverantwoordelijk leren
- Kennis als gereedschap en instrument
- Vaardigheden als basis van leren
- Leren in samenhang: vakoverstijgend, theorie & praktijk geïntegreerd
- De verschillen tussen leerlingen vormen een bron van leren

Meer informatie is te vinden op:
www.funderendonderwijs.nl/

Een groeiende groep jongeren blijkt door gebrek aan zelfsturing en andere oorzaken als mishandeling, criminaliteit en/of verslaving, in een situatie te zijn beland waarin deelname aan het reguliere dagonderwijs onmogelijk is geworden. Het APS heeft kennis genomen van het onderwijsconcept van de 'Eagle Rock School' in de VS. Op deze school staan leren en persoonlijke ontwikkeling van de deelnemers centraal.

Het APS verwacht dat de realisatie van dit, zich onderscheidende concept, in Nederland een belangrijke bijdrage zal leveren om de geschetste groep leerlingen te helpen bij hun voorbereiding op werk, vrije tijd en burgerschap. Samen met CVO Zuidwest Fryslân, het Friesland College en een aantal andere partners wordt gewerkt aan de introductie van het concept.

De door de VBS opgerichte Stichting Jan Kersten Fonds richt zich op het verlenen van financiële steun aan vernieuwende onderwijsinitiatieven die recht doen aan de individuele leerling en zich richten op directe betrokkenheid van leerlingen/ouders, studenten en leraren bij de inhoud en organisatie van het onderwijs. Het hanteren van het "Eagle Rock" concept is zo'n initiatief waarvoor de Stichting Jan Kersten Fonds middelen gaat werven.

Dalton

De basisprincipes van de Daltonwerkwijze zijn:

- Vrijheid in gebondenheid
- Zelfstandigheid
- Samenwerking

Vrijheid

De leerling moet de vrijheid hebben om zijn werk in elk vak waarin hij opgaat zonder onderbreking voort te zetten, want wanneer zijn belangstelling gewekt is, is hij levendiger van geest, meer op zijn hoede en beter in staat iedere moeilijkheid die hij in de loop van zijn studie tegenkomt te overwinnen. Bij deze nieuwe aanpak is er geen schoolbel die hem op een vastgesteld uur wegrukt en hem pedagogisch ketent aan een ander vak en een andere leraar. Als hij zo behandeld wordt, wordt de energie van de leerling vanzelfsprekend verspild. Tenzij een leerling kennis mag opnemen in zijn eigen tempo zal hij nooit iets grondig leren. Vrijheid bepaalt haar eigen tempo. De tijd van een ander pakken is slavernij.

Zelfstandigheid

Een kind laat de keuze van zijn spel of zijn bezigheden bepalen door een heldere inschatting van zijn mogelijkheden om erin uit te blinken. Nadat de verantwoordelijk-

heid voor de keus genomen is, handelt zijn geest als een krachtige microscoop: hij overweegt elk aspect van het probleem dat hij moet beheersen om succes te bereiken. Als uitgangspunt voor het onderwijs betekent dit dat een probleem eerlijk wordt voorgelegd en dat een norm wordt gegeven. Het probleem wordt aangepakt in een eigen tempo en op eigen geschikte manier. De verantwoordelijkheid voor het resultaat ontwikkelt niet alleen latente verstandelijke vermogens, maar ook zijn oordeel en karakter.

Samenwerking

Het doel van democratisch onderwijs is niet alleen een individu tot een intelligente deelhebber te maken van de groep waarmee het onmiddellijk te maken heeft, maar om verschillende groepen in zo'n voortdurende interactie te brengen dat geen enkel individu het zou kunnen wagen zich niets van anderen aan te trekken. Echt sociaal leven is meer dan alleen contact; het is samenwerken en wederzijdse beïnvloeding (interactie). Onderwijs schept voorwaarden waarin de leerling onwillekeurig functioneert als lid van een sociale groep, geaccepteerd door de groep of afgewezen naarmate het gedrag sociaal is of niet. Meer informatie is te vinden op: <http://www.dalton.nl/essentie.htm>

Freinet

De Freinetbeweging verenigt Freinetwerkers en Freinetscholen in Nederland en maakt deel uit van de internationale Mouvement Freinet en ondersteunt haar leden en aangesloten scholen met onderwijskundige informatie, passend in de door Célestin Freinet ontwikkelde pedagogiek.

De beweging wil een belangrijke plaats innemen binnen het vernieuwingsonderwijs in Nederland en onderhoudt contacten met universiteiten en hogescholen.

De uitgangspunten van de Freinetbeweging zijn:

- Een creatieve en flexibele onderwijsvorm, waarbij het kind centraal staat in zijn eigen leef- en belangensfeer;

- Het kind als een sociaal persoon, met eigen standpunten en vragen en met zijn eigen onderzoekingen en experimenten;
- Zo'n kind wordt begeleid naar de toekomst.

Meer informatie is te vinden op:
<http://www.freinet.nl/>

Jenaplan

De basisprincipes Jenaplan geven het kader en de speelruimte aan voor de ontwikkeling van Jenaplanscholen:

- Elk mens is uniek; zo is er maar één;
- Daarom heeft ieder kind en elke volwassene een onvervangbare waarde;
- Elk mens heeft het recht een eigen identiteit te ontwikkelen;
- Deze wordt zoveel mogelijk gekenmerkt door: zelfstandigheid, kritisch bewustzijn, creativiteit en gerichtheid op sociale rechtvaardigheid;
- Daarbij mogen ras, nationaliteit, geslacht, seksuele gerichtheid, sociaal milieu religie, levensbeschouwing of handicap geen verschil uitmaken;
- Elk mens heeft voor het ontwikkelen van een eigen identiteit persoonlijke relaties nodig: met andere mensen; met de zintuiglijke waarneembare werkelijkheid van natuur en cultuur; met de niet zintuiglijk waarneembare werkelijkheid;
- Elk mens wordt steeds als totale persoon erkend en waar mogelijk ook zo benaderd en aangesproken;

- Elk mens wordt als een cultuurdrager en -vernieuwer erkend en waar mogelijk ook zo benaderd en aangesproken;
- Mensen moeten werken aan een samenleving die ieders unieke en onvervangbare waarde respecteert.

Mensen moeten werken aan een samenleving:

- die ruimte en stimulansen biedt voor ieders identiteitsontwikkeling waarin rechtvaardig, vreedzaam en constructief met verschillen en veranderingen wordt omgegaan;
- respectvol en zorgvuldig aarde en wereldruimte beheert;
- die de natuurlijke en culturele hulpbronnen in verantwoordelijkheid voor toekomstige generaties gebruikt.

De school is een relatief autonome coöperatieve organisatie van betrokkenen. Ze wordt door de maatschappij beïnvloed en heeft er zelf ook invloed op.

Meer informatie is te vinden op:
www.jenaplan.nl

Montessori

De kernpunten van wat bekend staat als 'de montessorimethode' zijn dat elke kennis van blijvende waarde voor theorie en praktijk van de opvoeding moet berusten op gegevens die verkregen zijn door het meten en vergelijken van grote aantallen kinderen. Met dit meten en vergelijken had zij echter geen momentopname op het oog, maar een voortdurende en systematische observatie van het kind tijdens zijn gehele ontwikkeling. Zo kwam Maria Montessori tot haar visie op het kind en zijn ontwikkeling. Een kind is actief, niet passief. Activiteit is kenmerkend voor 'leven' en dus inherent aan het kind: het is nieuwsgierig, leergierig en van nature behept met de drang om te weten. Een kind wordt niet uitsluitend door de omgeving gevormd: ontwikkeling is een proces waaraan het kind zelf een onvervangbare bijdrage levert. Montessori's 'filosofie van de opvoeding' is nadrukkelijk gebaseerd op wetenschappelijke inzichten.

Tijdens de eerste levensjaren is er een enorme energie en actiedrang in het kind aanwezig.

Vanuit zichzelf wordt het gemotiveerd om zich te ontwikkelen, om te leren. Dat uit zich in een spontane belangstelling van kinderen. De onderwerpen van die belangstelling verschillen per kind en veranderen met verloop van een aantal fasen. Dit betekent dat kinderen kortere of langere perioden ontvankelijk zijn voor bepaalde leergebieden.

Als het kind zich in zo'n 'gevoelige periode' bevindt, is het in staat op dat moment een functie zeer intensief te ontwikkelen. Het is de taak en de deskundigheid van de leerkracht om op deze gevoelige perioden adequaat te reageren, door het juiste materiaal in de juiste omgeving aan te bieden.

Dat materiaal en die omgeving zijn dus essentieel en vertalen zich in de praktijk onder andere door heterogene groepen, specifiek materiaal en een voorbereide omgeving.

Meer informatie is te vinden op:
www.montessori.nl

Vrije scholen

De Vereniging van vrijescholen (voorheen de Bond van Vrije Scholen) verenigt alle scholen en instellingen voor onderwijs en opvoeding, waar gewerkt wordt vanuit antroposofie. Dat wil zeggen dat men zich bewust wil worden wat "het mens-zijn" betekent. Antroposofie is ontwikkeld door de filosoof Rudolf Steiner (1862 - 1925), die heeft meegewerkt aan de oprichting van de eerste Nederlandse vrijeschool in 1923 te Den Haag.

De vereniging streeft in de opvoeding naar een zo breed mogelijke ontwikkeling van menselijke vermogens. Dan gaat het zeker niet alleen om het verwerven van kennis, maar vooral ook om ontwikkeling van gevoel voor het sociale en het kunstzinnige en om

het verkrijgen van ambachtelijke en technische vaardigheden. Hiermee wordt een stevige basis gelegd voor het latere leven en voor het functioneren in de maatschappij. We gaan ervan uit dat ieder met het leven een eigen bedoeling heeft en er innerlijk vrij naar wil streven om die waar te maken. Opvoeding moet daarbij ondersteunen. Dat vereist vakken kennis natuurlijk, maar vooral ook inzicht in de verschillende levensfasen van de jonge mens en het vermogen om waar te nemen wat elk kind aan mogelijkheden in zich draagt. Vrijeschoolouders hoor je dan ook vaak zeggen: "mijn kind wordt gezien".

Meer informatie is te vinden op:
<http://vrijeschool.pagina.nl>

Iederwijs

Landelijk gezien zijn er veel initiatieven om te komen tot de oprichting van zgn. Iederwijsscholen. Op een aantal plaatsen functioneren feitelijke scholen die overigens niet zijn gesubsidieerd door de overheid. Iederwijs trekt landelijk sterk de aandacht en er is veel discussie door voor- en tegenstanders van het concept waarbij de hamvraag lijkt te zijn in hoeverre leerlingen hun eigen onderwijs kunnen en mogen bepalen.

Kenmerkend voor de Iederwijsscholen zijn de uitgangspunten:

- Veilig Voelen*
- Vertrouwen op Vermogen*
- Vrijheid met Verbondenheid*
- Vrijking door Verschillen*
- Vormgeven aan Verlangens*

Iederwijs gaat uit van een sfeer van vrijheid en respect, waar een kind het vertrouwen in zichzelf kan behouden en uitbouwen, waar het leert met anderen te communiceren, de eigen grenzen te verkennen en zich intellectueel te ontwikkelen.

Iederwijs gaat over levensecht leren, over functioneren. Elk mens heeft vanaf zijn geboorte een innerlijke motivatie om te leren lopen, te praten, contact te maken en zich verder te ontwikkelen, en die dingen te leren die nodig zijn om te kunnen blijven functioneren. Dit leren vanuit de eigen motivatie en nieuwsgierigheid verloopt zeer efficiënt en effectief. Kinderen kunnen zichzelf zijn en van daaruit zichzelf verder ontwikkelen, binnen zijn of haar eigen vermogen, tempo en manier.

De vijf innovaties van Iederwijs:

1. Kinderen kiezen wat, hoe en op welk moment ze iets willen leren, vanuit hun eigen interesse;
2. De school bestaat uit een groep van verschillende leeftijden;
3. Er zijn geen lokalen maar ruimtes voor verschillende activiteiten;
4. De activiteiten ontstaan vanuit het initiatief van kinderen en/of begeleiders;
5. De school wordt bestuurd door kinderen en begeleiders samen.

Dit betekent onder andere dat kinderen kiezen wat, hoe, met wie en op welk moment ze iets willen leren, vanuit hun eigen interesse en dat ieder zijn eigen persoonlijke ontwikkelingsweg volgt. Leren vindt plaats in formele en informele situaties, in kleine en grote groepen en individueel.

De kinderen in de school doen wat ze willen doen, met een grote intensiteit en concentratie. Het maakt niet uit welke tijd van de dag of welke leeftijd de kinderen hebben. Meestal zijn de kinderen zich er niet van bewust of ze iets aan het 'leren' zijn. Ze doen wat ze gekozen hebben om te doen. Leren is een bijproduct.

De school bestaat uit één groep van verschillende leeftijden. De dynamiek tussen leerlingen van verschillende leeftijden die met en van elkaar leren, van menselijke relaties tot wiskunde, is één van de grootste krachten van Iederwijs. De kinderen en volwassenen met hun achtergronden, kennis, inzichten en ideeën bieden door hun aanwezigheid een zeer rijke omgeving vol mogelijkheden. Iedereen is leraar, iedereen is leerling. Er zijn ruimtes voor verschillende activiteiten. Een atelier, een computerkamer, een tuin, een keuken, een studieruimte, een moestuin, een leeszolder, een sportveld, en meer ruimtes die kunnen ontstaan. De inrichting van de school zal steeds veranderen, aangepast aan de behoeften van de kinderen, zodat de omgeving uithoudend blijft. De activiteiten ontstaan vanuit het initiatief van kinderen en/of begeleiders. Iedereen doet die dingen die hem/haar inspireert en werkt vanuit zijn/haar eigen enthousiasme. Je inspireert elkaar.

Meer informatie is te vinden op: <http://www.iederwijs.nl>

Wonderwijs

Wonderwijs is een school waar kinderen leren in vrijheid. De kinderen kiezen wat, hoe, met wie en op welke manier ze iets willen doen, vanuit hun eigen interesse. Zo leert elk kind datgene wat hij wil leren op het moment dat hij zelf ergens in geïnteresseerd is, en op de manier die bij hem past.

De school bestaat uit een groep kinderen van verschillende leeftijden. Het aanbod komt vanuit de groep: de kinderen en begeleiders met hun achtergronden, kennis, inzichten en ideeën bieden door hun aanwezigheid en enthousiasme een zeer rijke omgeving vol mogelijkheden. De activiteiten ontstaan vanuit het initiatief van kinderen en/of begeleiders.

Er zijn geen klaslokalen maar ruimtes voor verschillende activiteiten. Er is een keuken, een atelier, een speelhoek, een studieruimte, een sportveld, een computerhoek, een theater en een leeshoek waar kinderen spelenderwijs alles leren wat ze nodig hebben om de wereld om hen heen te begrijpen en er een eigen rol in te vervullen.

Meer informatie is te vinden op:
www.wonderwijsschool.nl

Aventurijn Centrum voor creatief leren

Aventurijn is een kleine particuliere school, waar avontuurlijk leren van het leven centraal staat, een vorm van vernieuwend onderwijs geïnspireerd door Scholen en mensen die ons inspireren: Rebeca en Mauricio Wild, Sudbury Valley school, A.S. Neill, Montessori, Steiner, Reggio Emilia, Gardner en vele anderen. De lijnspreuk is: "A person's freedom of learning is part of his freedom of thought, even more basic than his freedom of speech" van John Holt.

Uitgangspunt is dat een kind al doende leert. Het ene kind eerder dan het andere.

Deze leerdrang, die ieder kind van nature heeft, krijgt op Aventurijn ruimte. Kinderen geven zelf aan wanneer ze aan nieuwe stappen toe zijn en begeleiders observeren continue om de vaak nonverbale vragen te onderkennen. Ieder kind gaat dus zijn eigen individuele leerweg en wordt begeleid bij het zelfstandig vormgeven daaraan.

Kenmerkend:

- Een aantrekkelijke leeromgeving, waar materiaal en activiteiten uitdagend zijn en vragen worden opgeroepen;
- Praktisch leren. De dingen zelf doen, en kijken bij werkende volwassenen. Als kinderen voldoende gespeeld en geëxperimenteerd hebben is veel kennis aanwezig. Het overbrengen naar een abstracter niveau is dan nog een kleine stap, en snel gemaakt;
- Creatieve ontwikkeling. Door de kinderen veel kunstzinnige activiteiten aan te bieden, kan er niet alleen geleerd worden, maar wordt ook de creatieve intelligentie ontwikkeld. Deze is een belangrijke voorwaarde voor de cognitieve intelligentie.
- Motorische ontwikkeling. De meeste kinderen leren tot ongeveer hun achtste jaar vooral via de motoriek. Gedwongen stil zitten hoort van nature niet bij kinderen. De kinderen op Aventurijn zijn fysiek (en dus mentaal) veel in beweging. Dat er voldoende ruimte aan de fysieke ontwikkeling gegeven wordt, komt de cognitieve ontwikkeling uiteindelijk ten goede.
- Respect voor jezelf, elkaar en je omgeving zijn voorwaarden voor een evenwichtige ontwikkeling. Luisteren naar elkaar, oplossingen zoeken voor gerezen problemen zijn zaken waar aandacht aan besteed wordt.

Meer informatie is te vinden op:

www.Aventurijn.org/

Meer initiatieven

Dit overzicht van concrete nieuwe scholingssituaties is uiteraard niet compleet. Deels omdat er voortdurend ontwikkeling is, deels omdat het starten van nieuw onderwijs een lang en moeizaam karwei is waardoor de fase van concreet functionerende school niet zomaar wordt bereikt.

Op internet is informatie te vinden over de actuele situatie van initiatieven:

<http://www.vrijborch.nl>
<http://www.eigenwijs.org/>

Thuisonderwijs mag in Nederland niet sinds een wijziging van de leerplichtwet in 1969. Op de site van thuisonderwijs is veel informatie te vinden over dit onderwerp, ook over de juridische aspecten van het thuisonderwijs.

<http://www.thuisonderwijs.net/>

De Stichting Centrum voor Creatief Leren is een particulier initiatief waarbij zorg en onderwijs aan (hoog)begaafted kinderen gecombineerd worden. De behoefte hieraan is vanuit de praktijk manifest geworden en gebleken is dat het regulier onderwijs geen afdoende antwoord op de problemen van deze kinderen heeft. Het centrum richt zich in eerste instantie op (hoog)begaafted kinderen.

Begaafdheid is voor veel kinderen een handicap geworden omdat de methodiek en het tempo van het onderwijs niet op hen is afgestemd en geen recht doet aan hun leerbehoeften. Ook kunnen leer- en gedragsproblemen ontstaan. Dit heeft geregeld tot gevolg dat begaafted kinderen niet meer naar school gaan en thuis zitten of terecht komen in een medisch hulpcircuit. Helaas is hier niet altijd voldoende kennis over

begaafdheidsproblemen aanwezig. Het Centrum voor Creatief Leren biedt deze kinderen die in het reguliere onderwijs vastlopen, een nieuwe start om de weg terug te vinden. Na een rustfase om weer tot zichzelf te komen, bereiken de kinderen de groeifase waarin weer nieuw zelfbewustzijn groeit en het zelfvertrouwen ontstaat om weer nieuwe uitdagingen aan te gaan. Tenslotte komt de integratiefase waarin de weg naar een plaats in de samenleving in beeld komt. Getracht wordt de voorwaarden te realiseren om die weg met succes af te leggen.

De school heeft de naam GAAF! gekregen en is de eerste school voor de opvang van begaafted kinderen in Nederland.

Meer informatie is te vinden op: <http://www.creatiefleren.nl/>

Vernieuwing in bestaand onderwijs of door nieuw onderwijs

Veel ontwikkelingen in het onderwijs trekken aandacht. Daarbij is vaak sprake van het starten van nieuwe scholen door ouders die met behulp van onderwijsdeskundigen al of niet op particuliere basis van start gaan. Ook kan het gaan om nieuwe concepten die worden geïmplementeerd in bestaand onderwijs. Maar zelden doet zich de gelegenheid voor om binnen de reguliere kaders te starten met nieuwe scholen.

Onderwijs moet het dan hebben van de vin-exlocatie. Ook in situaties waarin schoolbesturen nieuwbouw mogen plegen wordt vaak van de gelegenheid gebruik gemaakt om na te denken over een nieuw concept.

Initiatieven gericht op vernieuwing van onderwijs door bestaand onderwijs te inspireren en te innoveren

Er is niet alleen sprake van nieuwe scholen met nieuwe onderwijsconcepten. Ook binnen het gevestigde onderwijs wordt ingespeeld op maatschappelijke ontwikkelingen en nieuwe inzichten op het gebied van onderwijs. Er is in toenemende mate sprake van

'Het nieuwe leren in het andere onderwijs'

brede scholen of scholen met verlengde schooldagen waarbij onderwijs en voor- en schoolse activiteiten naadloos in elkaar overgaan en activiteiten ook op het snijvlak van opvoeding en onderwijs liggen. Deze activiteiten strekken zich in een aantal gevallen ook uit over weekend en/of vakantie. Leerlingpopulaties worden heterogener van

samenstelling door de effecten van herschikking van speciaal onderwijs en de invoering van de rugzak, waardoor leerlingen met specifieke leerbelemmeringen in toenemende mate instromen in regulier onderwijs. De personele situatie op scholen is aan veranderingen onderhevig door bijvoorbeeld zij- en herinstroom. Er is een toename van functie-differentiatie, naast direct onderwijsgevend personeel is er sprake van meer ondersteunende functies en middenmanagement functies. Vaak is er sprake van veranderingen die te maken hebben met vorm en organisatie en die regelmatig het gevolg zijn van veranderingen in regelgeving vanuit de overheid.

Wezenlijker zijn uiteraard die veranderingen die het gevolg zijn van een koerswijziging met betrekking tot identiteit en pedagogi-

sche en didactische principes van de school. Natuurlijk leren, een toonaangevend vernieuwingsconcept van dit moment stelt de pedagogische en didactische principes ter discussie. Uit publicaties rondom Natuurlijk leren komt onderstaande verdeling in kenmerken paradigma A en paradigma B. Het nadenken over deze uitersten is niet alleen voorbehouden aan hen die zuiver willen kiezen tussen A en B of voor Natuurlijk leren. Veel organisaties voeren discussie over een positionering ten opzichte van A of B of omgekeerd. De vraag is bij welke uiterste de school zich thuis voelt en of ze één of meer van de uitersten herkennen als kapstok voor de eigen discussie. Daarbij komt ook de vraag aan de orde of compromissen mogelijk zijn.

Schema kenmerken Paradigma A en B.

Kenmerken Paradigma A (Logisch-positivisme)	Kenmerken Paradigma B (Sociaal-constructivisme)
Objectieve kennis	Subjectieve kennis
Kennis overdracht	Kennis constructie
Onderwijzen	Leren
Zinvol	Betekenisvol
Van deel naar geheel (fragmentatie)	Van geheel (totalen) naar deel
Prestatie vergelijken met gemiddelde	Prestatie vergelijken met vorige prestatie
Werkmeester	Werk- en leermeester
Appèl op twee intelligentie	Appèl op meerdere (max. 9) intelligenties
Leerling(achter) volgsysteem	Leerling-volg-jezelf-systeem
Gericht op lezen en luisteren	Gericht op ervaring opdoen en uitleggen
Op zoek naar wat iemand niet kan	Op zoek naar waar iemand goed in is
Samen doen is afkijken	Samen leer je meer dan alleen
Het gaat om wat je (niet) weet	Het gaat om wat je (nog niet) kan
Kennis en (deel)vaardigheidsgericht onderwijs	Competentiegericht onderwijs
Kennis wordt onafhankelijk van context opgeslagen	Er bestaat geen contextloze kennis
Onderwijs is beheersingsgericht	Onderwijs is constructie/ontwerp gericht
Vakinhoud staat centraal	Brede ontwikkeling staat centraal
De docent (expert) bepaalt de lesinhoud en is vooral instructeur	Leraar stimuleert leerproces en is: expert; trainer; instructeur; lods; coach en adviseur
Leren voor later	Leren voor nu
Objectief beoordelen	Intersubjectief beoordelen

Basisdenken in Paradigma A	Basisdenken in Paradigma B
Alles onder controle willen hebben (Plannen, materialen, methodes, organisatiestructuur, verantwoordelijkheden, taken, bevoegdheden, rooster, regels, toetsing.)	Kennis is per definitie subjectief. Leren is het verbinden van kennis met kennis waarbij persoonlijkheid een rol speelt met de manier waarop en de mate waarin kennis beklijft.
Veranderingen vragen om uniformiteit, om formatdenken.	Leerrendement in plaats van behandelrendement. Een hoger denkniveau en metacognitie staan centraal.
De leerstof moet behapbaar (fragmentatie) zijn voor kinderen en in de goede volgorde staan. Als leerlingen het niet snappen is de uitweg nog kleinere brokjes, desnoods door een leerling-begeleider of op een andere school. Fragmentatie kenmerkt de school die bestaat uit klassen, uren, vakken. De methode is de leerlijn.	Hogere transferwaarde, hoog vermogen dus om kennis, vaardigheden en persoonlijke kwaliteiten in uiteenlopende situaties in te zetten. Geen ontkoppeling van denken en doen, van theorie en praktijk. Richtten op herkennen van contexten waardoor inzet van persoonlijke kwaliteiten snel mogelijk is.
Bij het beoordelen van leerlingen moet je objectief zijn met een "meten is weten" cultuur met bijbehorend instrumentarium criteria, normering en "objectiviteit".	Van geheel naar deel, rekening houdend met het brein van mensen, beginnend met het totaal.
Als iets niet meer loopt doen we meer van hetzelfde (Regels, straffen, pasjes). De oorzaak wordt niet opgelost.	Competentiegericht onderwijs waardoor je kunt laten zien wat je kunt en wat in staat stelt tot reflecteren op eigen handelen.
De maatschappelijke zinvolheid van kennis wordt top-down bepaald. Een vicieuze cirkel van leerplannen gebaseerd op kerndoelen en eindtermen ontleend aan het verleden.	Intersubjectieve beoordeling waarbij leerling en docent betrokken zijn, in staat stellend zelfsturing bij ontwikkeling.
Als ik het maar behandeld heb. De vakinhoud is dominant.	Betekenisvolle leerprocessen door prestaties binnen contexten. Synchroniciteit tussen wat leerling en school zinvol en betekenisvol vinden.
Eerst theorie en dan praktijk.	Kernteam.
	Oogsten en vieren, de tijd om stil te staan bij progressie.

Het Nederlands Instituut Voor Onderwijs en Opvoedingszaken (NIVOZ) stelt zich op als een onafhankelijke instelling die de ontwikkeling van een nieuwe, veelvormige onderwijspraktijk wil bevorderen met als belangrijkste kenmerken:

- Verbondenheid en verantwoordelijkheid als basis voor ontwikkeling en leren, voor leven en werken.
- Een kanteling van aanbod naar vraag: van curriculum naar leerling.
- De verankering van het onderwijs in de samenleving.

Het entameert een discussie in het reguliere onderwijs waarbij Prof. Dr. Luc Stevens namens het NIVOZ scholen uitdaagt om het roer om te gooien richting vraaggestuurd onderwijs, een discussie die verwant is aan een discussie over een aantal kenmerken uit paradigma A en paradigma B.

'Kiezen tussen A of B of kiezen voor een gulden middenweg'

De mate waarin de school er is voor de leerling of de leerling er is voor de school houdt de gemoederen niet alleen bezig bij de discussie over paradigma A of B of de koers die het NIVOZ uitlokt. Ook in de discussie over de scholen van iederwijs speelt de mate waarin leerlingen wel of niet bepalend uitgangspunt zijn voor onderwijsinhoud en fasering, een centrale rol. Veel basisscholen hebben gekozen voor exponenten van denkwijzen die eigenheid van de leerling en de leeromgeving centraal stellen, soms is daarbij sprake van subtiele verschillen in benadering.

Ontwikkelingsgericht onderwijs

Ontwikkelingsgericht onderwijs is gericht op een brede persoonsontwikkeling, die altijd specifieke kennis en vaardigheden met zich meebrengt en waarbij basiskenmerken het draaipunt van ontwikkeling en leren vormen. Om aan deze ontwikkelings- en leerprocessen te kunnen bijdragen, zijn echte, betekenisvolle activiteiten en inhouden nodig. Kernactiviteiten zijn: spelactiviteiten, constructieve en beeldende activiteiten, gespreksactiviteiten, lees-schrijfactiviteiten en rekenwiskundeactiviteiten. Een thematisch aanbod zorgt voor samenhang in doelen, activiteiten en inhouden, en voor een gemeenschappelijk referentiekader.

Ontwikkelingsperspectieven maken duidelijk in welke richting de activiteiten zich ontwikkelen en welke ontwikkelings- en leerprocessen daardoor gestimuleerd worden.

Basisontwikkeling

Basisontwikkeling is de concrete uitwerking van de principes van Ontwikkelingsgericht werken in een werkplan voor 4-8 jarige kinderen. Het gaat om de volgende principes:

- Ontwikkelingsgericht Onderwijs is er altijd op uit de mogelijkheden waarover kinderen al beschikken, systematisch uit te breiden;
- Ontwikkeling is een proces van twee kanten: kinderen hebben een eigen ontwikkelingskracht en zijn tegelijk afhankelijk van de invloed van de omgeving, met name die van volwassenen;
- Kinderen verschillen onderling in ontwikkelingsmogelijkheden, ontwikkelingstempo en in behoeften aan ondersteuning bij ontwikkeling en leren;
- Ontwikkeling en leren vindt plaats op basis van activiteiten en inhouden die voor kinderen persoonlijk zinvol zijn en betekenis hebben of kunnen krijgen;
- Ontwikkeling is sociaal-cultureel bepaald: kinderen leren door deelname aan de sociaal-culturele wereld;
- Ontwikkeling en leren worden bevorderd als leerkrachten zich opstellen als partner van kinderen en die elementen van acti-

viteiten voor hun rekening nemen die een kind nog niet zelfstandig kan;

- Ontwikkeling en leren veronderstellen altijd interactie en communicatie, daarom zijn sociale en communicatieve situaties noodzakelijk.

Ervaringsgericht onderwijs

Het Ervaringsgericht Onderwijs (E.G.O.) is een onderwijsconcept dat ontwikkeld is door Prof. Ferre Laevers in Leuven (België). Na langdurige experimenten in de onderbouw, zijn er inmiddels ook al scholen die er zo'n 15 jaar ervaring op hebben zitten met de hele basisschool. Een concept dat zeer adaptief is en antwoorden geeft op vragen die in de wet op het basisonderwijs worden gecreëerd.

Ervaringsgericht betekent: gericht op wat er in kinderen omgaat (Ervaringsstroom). Gericht op het geestelijk en lichamelijk instrumentarium en op de persoonlijke levensgeschiedenis waarmee ze de school binnenstappen. Gericht op wat hen raakt en motiveert, gericht op wat ze vragen in het licht van hun ontwikkeling. Gericht, niet alleen op de ontwikkeling van hun cognitieve vaardigheden maar op de totale beleving van onderwijsleersituaties. Gericht, óók op de bijbehorende positieve en negatieve gevoelens, die maar al te vaak te maken hebben met het al of niet onder druk staan van fundamentele menselijke behoeften.

'Leren' wordt binnen het E.G.O. niet opgevat als het verplicht aanleren van vastliggende kennis en vaardigheden, die volgens vaste methoden worden onderwezen. 'Leren' wordt gezien als een proces dat zich in mensen afspeelt, gestuurd door hun eigen wil. Of iemand leert en zich ontwikkelt, is te zien aan de mate van betrokkenheid waarmee hij bezig is. Kennis en vaardigheden die een mens zich met een hoge betrokkenheid eigen maakt, betekenen fundamentele stappen in zijn ontwikkeling, inzichten die zijn greep op zichzelf en de wereld blijvend vergroten.

E.G.O. kent vijf factoren:

- Een goede sfeer in de groep en onderlinge relaties die ontspannen en ontwikkelingsbevorderend zijn;
- Werk op het niveau dat een kind aankan en het tegelijkertijd uitdaagt;
- Werk dat werkelijkheidsnabij is en daarom voor kinderen interessant;
- De mogelijkheid tot activiteit, daadwerkelijk zelf iets doen;

- De mogelijkheid tot het nemen van eigen initiatief.

Uit deze vijf factoren komen vijf werkvormen voort:

- 'Kringen' en 'Forums' (of vieringen), voortkomend uit de factor 'sfeer en relatie';
- 'Contractwerk', voortkomend uit de factor 'werken op niveau';
- 'Projectwerk', voortkomend uit de factor 'werkelijkheidsnabijheid';
- 'Ateliers', voortkomend uit de factor 'activiteit';
- 'Vrije keuze', voortkomend uit de factor 'eigen initiatief'.

Natuurlijk leven

Natuurlijk leren pretendeert een onderwijsvorm die zoveel mogelijk aansluit bij de manier waarop mensen "van nature" leren, dus buiten formeel georganiseerde, expliciet op leren gerichte situaties. Het Algemeen Pedagogisch Studiedecentrum (APS) is de voortrekker van Natuurlijk leren in Nederland en is nauw betrokken bij het afficheren en invoeren ervan. Alex van Emst is het boegbeeld van dit gedachtegoed dat het APS ontwikkelt en deelt met een aantal onderwijsorganisaties in met name het Voortgezet Onderwijs en de Beroeps- en Volwasseneneducatie. Zijn publicaties en lezingen inspireren en dragen bij aan de start van implementaties van wat in het algemeen in het onderwijs paradigma B is gaan heten en op

afstand staat van paradigma A. Gelet op de aandacht voor Natuurlijk leren is er sprake van een manier van denken over onderwijs die de verbeelding prikkelt, breed aanslaat en aanvaard wordt als een nieuwe weg. De onvrede over alle langzame veranderingen in het onderwijs, die uiteindelijk ook geen feitelijke veranderingen bleken, krijgt een stem ook al vanwege de radicale keuze die gemaakt moet worden voor A of B en het fundamentele antwoord op problemen als gebrek aan motivatie (spijbelen, geen huiswerk maken, uitval), calculerende leerlingen en laag leerrendement. Uiteraard blijft de invloed niet beperkt tot onderwijsorganisaties die direct met Natuurlijk leren te maken hebben. Andere stromingen betrekken de denkbeelden van Natuurlijk leren bij hun zoektocht naar beter onderwijs.

Uiteraard kent ook het VO een schakering aan vernieuwende organisatie van vorm en inhoud. Geen studiehuis in de Tweede Fase ziet er hetzelfde uit en er zijn grote verschillen in aard en tempo van schoolontwikkeling. Daarbij zijn er soms heftige discussies over de rol van de docent als vakkenner en studiebegeleider en de mate waarin leerlingen zelf verantwoordelijk moeten zijn voor het eigen leren. Voor de basisvorming ligt dat niet anders, waarbij het niet alleen gaat om die eigen verantwoordelijkheid maar ook over de organisatie in vakken en tijd en de mate waarin onderdelen voor iedereen verplicht moeten zijn. Nieuwe maatregelen geven het onderwijs weer wat meer lucht om een eigen weg te kiezen.

Elektronische leeromgevingen

Computers zijn in toenemende mate vanzelfsprekend in het onderwijs. Het aantal computers per leerling loopt op. In het basisonderwijs is de computer de klas binnen gekomen, scholen voor voortgezet onderwijs kennen mediatheken met geavanceerde techniek en er bestaan al echte laptopklassen. Ook in de meeste huishoudens staan computers die ook gebruikt kunnen worden voor uitwisseling van informatie met de school.

10

Leerlingen beschikken over technische mogelijkheden en kunnen er vaardig mee omgaan. Leerlingen en onderwijsgeevenden zonder toegang tot internet en emailadres worden een uitzondering. Veel lesstof kunnen de leerlingen via de computer aangeboden gaan krijgen. Er zijn multimediatechnieken die ingewikkelde zaken helder uitleggen, er zijn programma's om met talen te oefenen. Er kan onderling gediscussieerd en kennis opgebouwd worden met behulp van een discussie-forum op een eigen netwerk of daarbuiten, op het internet. Toetsing en beoordeling kunnen deels geautomatiseerd gebeuren. Resultaten, verslagen van gesprekken, feedbacks kunnen in het persoonlijke digitale portfolio van de leerling worden geplaatst. De leerling kan zelf een hoge mate van verantwoordelijkheid opbouwen voor zijn digitaal beheerde gegevens en kan een reactie op gegevens bijvoegen. Ouders/verzorgers kunnen toegang krijgen tot het

portfolio van hun kind. Presentaties aan medeleerlingen van eindresultaten van een project kunnen digitaal vastgelegd worden op foto, video, powerpointpresentaties, websites etc. en op die manier bewaard worden. Deze ontwikkeling betreft uiteraard niet alleen de leerling. Ook onderwijsgeevenden ontwikkelen zich mee en scholen beschikken in toenemende mate over ICT-systemen voor informatie-uitwisseling, communicatie en registratie. De technische ontwikkeling is in volle gang en het valt niet echt te voorspellen welke vlucht deze verder gaat nemen en tot welke effecten dit gaat leiden. Ongetwijfeld zal de komende Nationale Onderwijstentoonstelling 2005 bol staan van de nieuwste snuffjes voor het onderwijs. Innovatie is binnen het onderwijsbeleid op alle niveaus een belangrijke kapstok waaraan de introductie van nieuwe techniek en de daaraan verbonden veranderingen worden opgehangen.

In de natuur ligt een wonderlijke kracht verborgen, mijn beste Witz, wat wel hieruit blijkt dat ik in mijn jeugd - toen de letteren volkomen verbannen waren van de scholen, de steun van boeken en leermeesters ontbrak en men er geen eer in stelde een talentvolle leerling aan te sporen maar veeleer iedereen van de waardevolle vakken afhield en andere stof opdrong - toch tot het heiligdom van de muzen werd aange-trokken, en dat niet door mijn verstand, aangezien ik dat destijds nog nauwelijks bezat, maar door een natuurlijke aanleg.

Erasmus van Rotterdam aan zijn vriend Johann Witz. Desiderius Erasmus Het boek tegen de barbarij.

Het andere leren aan zet, kiezen of delen

Het lijkt erop dat beleidsmakers op allerlei niveaus het eens zijn met elkaar dat de tijd rijp is voor meer autonomie bij het onderwijs zelf, voor meer zeggenschap en verantwoordelijkheid bij diegenen die het onderwijs in eerste instantie aangaat, leerlingen en onderwijsgeevenden, maar ook ouders en op kleine afstand samenleving en arbeidsmarkt. Hoe ver het onderwijs zijn gang mag gaan en hoe lang het onderwijs de kans krijgt om zichzelf te bewijzen, is minder duidelijk. En of deze nieuwe autonomie ook gepaard gaat met het noodzakelijke vertrouwen, blijft ook afwachten. Voorlopig is het niet misplaatst om wat reserves te hebben, er zijn nog voldoende indicaties dat het onderwijs niet als meerderjarig wordt gezien!

Dat neemt niet weg dat een sector die toont beleidsrijk te kunnen omgaan met geboden ruimte, respect afdwingt en gezag kan tonen. Dat geldt niet alleen voor bedrijfsvoering, maar ook voor beleidsvoering waarbij onderwijskundig leiderschap kan worden aangesproken. En juist op dat niveau kan het proces in gang worden gezet dat leidt tot keuzes die houvast bieden bij het kiezen van de onderwijskoers voor de komende jaren. Het draait om visieontwikkeling waarbij recht wordt gedaan aan het wat en waarom van het onderwijs. Een visie die kan worden vertaald in een duidelijke missie, een plan voor wat wanneer te doen om doelen te bereiken. Dan kan worden getoetst of regelgeving werkelijk knellend is en of het ernst is met het toestaan

van ruimte. Het kan ook de proef zijn voor de mogelijkheden voor variëteit en eigenheid in het onderwijs en uitwijzen in hoeverre de lokale samenleving borg kan staan voor kwalitatief en gewenst onderwijs.

De hamvragen gaan in eerste instantie over inhoud en daarna over vorm.

Scholen moeten kiezen voor een programma-inhoud waarvan betrokkenen vinden dat het er toe doet en dat toegesneden is op wensen en mogelijkheden van belanghebbenden. Een inhoud die naar maatstaven voor wat minimaal noodzakelijk is, op niveau is.

De vervolgvraag gaat dan over hoe scholen de uitvoering organiseren, de vorm van het onderwijs. Onder die noemer kan worden gesproken over onderwijsconcepten, onderwijsgeevenden, onderwijstijd, binnenschools- en buitenschools leren, over methodes en wat allemaal nodig is om leren leren centraal te houden. Hoe kunnen we verantwoordelijk zijn voor wat we jongeren van nu in het onderwijs bieden waar ze, voor de vele jaren die nog voor hen liggen, wat aan hebben? Gedachten die ongeacht taakverdeling en verantwoordelijkheden gewisseld moeten worden op alle niveaus.

En daarbij is het dan onzin om het onderwijs te blijven zien zoals het is en was. Het is een uitdaging om het te zien zoals het zou kunnen zijn.

Er loopt misschien wel een parallel tussen de uitvinding van het alfabet en de verwoesting die de westerse beschaving met zich heeft meegebracht. Via het alfabet kwam de kennis in handen van een elite. Kennis werd macht. Macht werd uitbuiting. En het vermogen om in harmonie met elkaar en de omgeving te leven ging verloren. Vandaar de verbazing in de vijftiende eeuw van de eerste Europeanen over het paradijselijke Amerika. Villoldo: "De wortel zit diep". De Westerse mythologie is de enige waarin de mens uit het paradijs wordt verstoten. En dat was ook nog eens de schuld van de vrouw. Die vrouw is dus gedoemd. Zo is het westen veroordeeld tot een strijd met de aarde en met het vrouwelijke. Verbanning en strijd vind je terug in alles wat we doen. In onze geneeskunde, in onze economie. Wij groeien op met de taal van oorlog. Daarbij past dat de psychologie ons leert dat wij allemaal slachtoffers zijn. Slachtoffer van de opvoeding van onze ouders. Slachtoffers van verlaten en slachtoffers van verlies. Dat zijn hele andere verhalen dan de verhalen van verbinding- van generaties en met de natuur - waarmee zogenoemde primitieve volkeren opgroeien. Wij hebben een neurologische aandoening die dodelijk is voor de moeder, die ons ter wereld bracht.

De Hopi's, de Maya's, en de Inca's hebben al eeuwen gelden voorspeld dat dit tijdperk tot een einde komt. Hun kalenders houden op in 2012. Er zijn voorspellingen over hongersnood en plagen. Toch blijf ik een optimist. Ik geloof dat iedereen wordt geboren om een verschil te maken. Daarvoor ben ik hier - als het goed gaat, maar ook als het fout gaat. En ik weet dat de grote Ziel over ons waakt. Daarin moet je geloven. Dat moet je weten. Je kunt je over heel veel zorgen maken, maar ik denk dat er ook veel redenen zijn voor geweldige hoop. Wij kunnen verschil maken. Mijn leraar zei altijd: "Alberto, we zijn hier niet alleen om graan te telen, we zijn hier ook om goden te kweken."

Alberto Villoldo in gesprek met Jurriaan Kamp, maandblad Ode september 2004.